

OCENE IN POROČILA

Predstavitve knjige:

Jaroslav Šašel, *Opera selecta*. Ljubljana: Narodni muzej, 1992. 872 strani. (Situla; 30)

Delo, ki ga danes (21. 4. 1993) predstavljamo, bi s ponosom predstavila vsaka svetovna založba, ki ima v programu tudi znanstveni tisk, in katerakoli znanstvena ustanova v svetu. To pomeni, da sta lahko upravičeno ponosni tudi slovenska arheologija in antična zgodovina, ko predstavljata delo pokojnega Jarota Šašla, da je lahko ponosen založnik Narodni muzej. Te malo privzdignjene besede mi boste oprstili, skušal jih bom opravičiti. Opravičil jih bo gotovo tudi Rajko Bratož, ki vam bo za menoj predstavil Šašlovo knjigo po vsebinski in strokovni strani; jaz pa bi jo rad predvsem iz zgodovine slovenske arheološke vede.

Za svoj življenjski prostor smo se Slovenci vsekakor vedno zanimali. V to zanimanje smo vključevali tudi našo najstarejšo zgodovino pred prihodom Slovencev. V njem bi ločil dve obdobji. V prvem imamo ljubitelje, polihistorje od humanistov naprej: Avg. Tyfferna, J. L. Schönlebna, J. G. Dolničarja, J. V. Valzorja pa vse do A. Linharta na koncu 18. stoletja. Ta generacija je dobro izpolnila svojo nalogo.

Drugo obdobje predstavlja čas od 19. stoletja naprej, stoletja znanosti, ko postane arheologija znanost, znanstvena panoga evropskih univerz in akademij. Na tej ravni Slovenci nismo mogli enakovredno tekmovali, saj nismo imeli ne svoje univerze, ne svoje akademije, pa tudi ne svojih velikih in bogatih založb, ki bi nam mogle taka dela tiskati. Dobili smo sicer svoj Deželni muzej, prvo znanstveno ustanovo te vrste, in eden njegovih prvih kustosov Karl Dežman je moral biti vse: bil je naravoslovec, politik, graditelj muzeja in tudi arheolog. To polihistorstvo tradicijo nadaljujemo vse do danes. Spomnim naj vas le na muzejske kustose: R. Ložar je bil umetnostni in literarni kritik, etnograf in etnolog in tudi arheolog. In vse do še danes živih: Jože Kastelic je klasični filolog, literarni in umetnostni zgodovinar, pesnik in arheolog. Vsi ti so postali arheologi, in to odlični arheologi, bolj ali manj brez univerzitetne šole v arheologiji. Ta polihistorijska linija je dobro nadaljevala tradicijo v arheološki vedi, ni pa seveda mogla dati tistih del, ki jih je zahtevala pozitivistična znanost časa. Tudi jih je bilo premalo za tako razširjene naloge stroke. Pogosto so morala ta dela ostati neopravljena, ali pa so jih opravili drugi, predvsem naši sosedi Avstriji in Nemci.

Leto 1945 pomeni v arheologiji popoln prelom v vsakem smislu. Vodilna predvojna generacija, B. Saria na univerzi in R. Ložar v muzeju sta odšla, na univerzo sta prišla J. Korošec iz Sarajeva in J. Klemenc iz Zagreba, ustanovljena je bila arheološka sekcija na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Dobili smo torej znanstvene institucije, ki se sedaj posvečajo le arheologiji, institucionalno smo dohitali Evropo, prvič so lahko študirali na univerzi arheologijo kot glavni predmet, prvič je bila vanjo enakovredno vključena tudi prazgodovinska in zgodnjesevnoevropska, to je tudi staroslovenska arheologija. Izgubili smo pa zaradi odhoda prejšnje vodilne generacije plodno povezavo s tradicijo. Vse se je začeljal na novo, pogosto v zavračanju starega.

V tej prvi generaciji, ki se je študijsko lahko posvetila le arheologiji, je bil tudi Jaroslav Šašel. Rasel je samostojno, tako samostojno, da bi težko rekli, da je bil pravi učenc te prve generacije ljubljanske arheološke šole. Leta 1950 je diplomiral. To, kar je v slabih 40 letih svojega dela ustvaril, imamo v najboljšem izboru pred seboj v knjigi, ki jo danes predstavljamo. Dodati bi morali seveda vsaj še 3 zvezke *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt* (1963, 1978 in 1986) in *Claustra Alpium Iuliarum* (1971), ki jih je prav tako izdal Narodni muzej.

In kaj nam pomeni to delo za slovensko arheologijo?

Svoj prostor obvladamo sedaj sami. Če smo rekli, da zaradi pomanjkanja univerze, znanstvenih institutov, nismo mogli povsem obvladati svoje stroke v smislu zahtev sodobne znanosti, je bilo to s Šašlom storjeno. To so priznali vsi v svetu. Najboljši dokaz za to je, da so vse najboljše enciklopedije vabile prav Šašla, da v njih sodeluje. Tako priznana najboljša enciklopedija za antično zgodovino, Pauly-Wissova, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, za katero je J. Šašel napisal gesla, ki zadevajo jugovzhodnoalpsko in zahodnobalkansko področje. Nekatera izmed teh gesel so prave monografije (tako Emona, Siscia, Celeia, *Claustra Alpium* in druga), predvsem pa prikazi, ki ne prinašajo le ustaljeno znanje, ampak je v njih polno novih dognanj, ki so tu prvič podana. Prav tako je bil J. Šašel pisec člankov za *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (Celeia, Emona, Nevidunum, Poetovio, Ramista, Stymbara), za *Der Große Plötz* (Südosteuropa, Dalmatien, Moesien, Thrakien, Ostmitteleuropa, Pannonien, Noricum), ki so ponatisnjeni tudi v *Große illustrierte Weltgeschichte* in 8 Bänden (1985).

Vabljen je bil na številne simpozije in je na njih aktivno sodeloval. To velja predvsem za epigrafične in onomastične, kjer je bil glavni specialist, pa tudi za druge, omenim naj le akvilejske študijske tedne, katerih delo je pogosto vodil prav on.

Ob velikem delu, ki ga je Šašel opravil za zgodovino vzhodnoalpskih, panonskih in balkanskih provinc, pa je pogosto posegal tudi v vprašanja centralne rimske zgodovine, saj se zgodovine provinc ne da razumeti brez poznanja zgodovine v centru (in obratno). Naj omenim, da je prav sedaj v tisku (Arh. vestnik 44, 1993) njegovo zadnje predavanje, ki ga je imel na simpoziju v Milanu leta 1987: *Storia di Milano nel quarto secolo*, ki ga sam ni več mogel pripraviti za tisk.

Vstop v Evropo je floskula, ki jo pogosto po nemarnem ponavljamo do priskutnosti. Šašel je to dosegel. Dosegel na pristen, za Slovence edino mogoč način. Pomanjkanje tradicije je nadomestil z dvojno energijo, dvojnimi delom in dvojno ljubeznijo, z ljubeznijo do stroke in ljubeznijo do slovenstva. Mislim, da za Slovence ni druge možnosti, kot je ta: da pomanjkanje kvantitete nadomestimo s kvaliteto.

Šašel je mnogo pisal v tujih jezikih. Kar je napisal v slovenščini, je tu prevedeno. Ker so članki strogo strokovni, je tako prav. Ne pa bi bilo prav, če bi zaradi tega ostali za Slovence slabše dostopni. Vsaka Šašlova razprava stoji trdno sama zase. Je pa hkrati kamen za celotno zgradbo slovenske zgodovine v antiki. Ne bi bilo prav, če jih Šašlovi nasledniki ne bi uporabili in vgradili v sintezo slovenske zgodovine v antiki, sintezo, ki nas še čaka in ki jo Šašel ni mogel več napisati, čeprav je zanj opraviel mnogo preddel. Posebno bomo pogrješali, da ni mogel dokončati izdaje antičnih pisanih virov, ki zadevajo vzhodnoalpsko-zahodnobalkansko ozemlje, in tako nadomestil starega, dobrega, a danes že zastarelega Zippla (*Die römische Herrschaft in Illyrien, 1877*).

Končam naj s citatom. V vodilni angleški arheološki reviji *Antiquity* (66, 1992, 992), je napisal A. Hardings, eden vodilnih angleških prazgodovinarjev, tole (v oceni publikacije B. Teržan, *Starejša železna doba na slovenskem Štajerskem. Katalogi in monografije* 25, 1990): Slovenska arheološka publicistika sodi že nekaj časa v najboljši svetovni standard, njene serije izhajajo bogato opremljene. Paralelni teksti v slovenščini in angleščini prinašajo pomembne prispevke, ki imajo mednarodni pomen. Prevodi so odlični. Publikacije te kvalitete so danes v Angliji skoraj nepredstavljive. In prav čudež bo, ako bo mlada slovenska država zmogla dati še toliko za arheološki tisk. Če bo še lahko, smemo še pričakovati taka dela. Slovenska arheologija vsekakor zasluži tako kvalitetno pozornost.

Pričujoča izdaja Šašlovih *Opera selecta* je pokazala, da to še lahko. Zato naj se slovenski državi za to globoko zahvalim. Zahvalim pa se seveda tudi Narodnemu muzeju kot izdajatelju in vsem trem redaktorjem: R. Bratožu, Marjeti Šašel-Kos in Petru Kosu.

Stane Gabrovec

* * *

Ko okroglo pet let po smrti Jaroslava Šašla predstavljamo obsežen izbor njegovih razprav in člankov, mi dovolite, da kratko spregovorim o zasnovi, vsebini in namenu pričujoče knjige.

Ideja o izdaji izbora iz obsežnega Šašlovega znanstvenega opusa se je porodila kmalu po njegovi smrti, izražena pa je bila javno že na komemorativni seji Zgodovinskega društva Ljubljana in Društva za antične in humanistične študije Slovenije 5. aprila 1988.* Namen tistih, ki smo prevzeli to delo in ga sedaj predstavljamo javnosti, ni izhajal samo iz pietete do pokojnega učenjaka, ki je bil najprej naš učitelj, nato naš starejši strokovni kolega in prijatelj, temveč je bil predvsem praktične narave. Šašlovo znanstveno publicistično delo pokriva kronološko celotno antično dobo in sega v zgodnji srednji vek, prostorsko pa zajema velik in v historičnem razvoju nadvse pomemben kompleks severnojadranskih, vzhodnoalpskih, srednjedonavskih in zahodnobalkanskih dežel, torej čas in prostor, ki sta bila za oblikovanje naše kulture in historične zavesti ključnega pomena. To veliko delo, ki ima spričo svoje raznovrstnosti, interdisciplinarnega pristopa in nedvomne kvalitete pomen velikega sintetičnega dela o antiki v tem prostoru, je nastajalo v obliki cele vrste člankov, razprav in enciklopedijskih predstavitev v različnih publikacijah, ki so v posameznih primerih pri nas redke in težko dostopne. Tako naj bi pričujoča publikacija, ki spričo svoje vsebine in kvalitete prispevkov nedvomno sodi v vsako strokovno knjižnico, prihranila dolgotrajno in včasih tudi neuspešno iskanje posameznih objav v raznih tudi težje dostopnih zbornikih in revijah.

Obliko knjige je določila oblika Šašlovih objav, kateri smo se izdajatelj načeloma prilagajali. Ker je bila večina študij napisana v tujih jezikih (v nemščini, italijanščini in francoščini) in objavljena v tujini, je bila seveda lažja in bolj smiselna pot, ponatisniti ta dela in izbor dopolniti s prevodi nekaj slovenskih razprav, ki po svojem konceptu in pomenu v tak izbor sodijo. Te slovenske razprave iz domačih strokovnih revij so bile prevedene v angleščino in nanovo postavljene. Obratna pot, prevajanje okrog 80 prispevkov v slovenščino in ponovni tisk, bi spričo velikih tehničnih in organizacijskih problemov praktično ne bila mogoča in bi izdajo dela potisnila v daljno, negotovo prihodnost. Tako imamo pred seboj knjigo, ki ima kratek, univerzalno razumljiv naslov, kratko spremeno besedilo v angleščini in Šašlove članke v štirih v naši stroki internacionalnih jezikih, ki morajo biti vsakomur izmed nas vsaj v pisani besedi razumljivi.

In sedaj k vsebini knjige! »*Opera selecta*« prinašajo 92 Šašlovih člankov in razprav, od katerih segajo najstarejši prispevki v leti 1953 in 1954 (ko je bil avtor okroglo trideset let star), nekaj najmlajših po času objave (pet po številu) pa je izšlo šele po avtorjevi smrti spomladi 1988. Razprave so tematsko razvrščene v 6 poglavij, znotraj teh pa so urejene po kronološkem zaporedju objave.

Prvo poglavje, »*Študije iz onomastike in prozopografije*«, (str. 31–225) prinaša na skoraj 200 straneh 21 onomastičnih in prozopografskih razprav. Te prinašajo (a) analize posamičnih osebnosti, zlasti iz zgodnje rimske dobe, (b) analize posamičnih rimskih gentes ali pripadnikov senatorskega stanu na obravnavanem ozemlju, (c) analize celotnega onomastičnega gradiva za posamezne province ter (d) raziskovalna poročila za obravnavano območje s sklepnimi razmišljanji o možnostih, pomenu in smislu anomastičnih in prozopografskih raziskav vobče.

Drugo poglavje, »*Od epigrafike k zgodovini*« (str. 227–358), prinaša na ca. 130 straneh 18 razprav, v katerih avtor, izhajajoč iz epigrafskih virov in epigrafske metode, obravnava pomembna historična

* Gl. ZČ 42, 1988, 125–129.

vprašanja. Vsebina prispevkov je bodisi (a) analiza posameznega historično pomembnega napisa, bodisi (b) analiza skupine napisov, ki so ključni viri za posamezna historična vprašanja. Le ta se nanašajo na historično etnografijo, na nastanek posameznih mest oz. zakonitosti pri ustanavljanju mest, na vojaško, upravno in politično zgodovino.

Tretje poglavje, »vojaška zgodovina« (str. 360–492), prinaša na okrog 130 straneh 14 razprav, v katerih je avtor obravnaval (a) posamične vojaške dogodke kot so vojne in osvajanja, (b) posamične vojaške enote ali njihove dele, (c) vojaške institucije, infrastrukturo, ustroj armade ter (d) rimski obrambni sistem s poudarkom na oblikovanju vojaških območij in na organizaciji obrambe v podonavskem, vzhodnoalpskem in severnojadranskem prostoru.

Četrto poglavje o gospodarski zgodovini (str. 494–553) prinaša na okrog 90 straneh 9 razprav, ki se nanašajo na vprašanja (a) trgovine in carin, (b) pašništva in živinoreje, (c) rudarstva, (d) posebej na značilnosti gospodarskega življenja v hribovitem svetu. (e) Dve sintetično zasnovani razpravi obravnavata razvoj gospodarstva na prehodu iz prazgodovinske dobe v antiko oziroma na prehodu iz visokega cesarstva v poznoantično dobo.

Peto poglavje o mestih, drugih naselbinah in topografiji (str. 555–714) prinaša na okrog 160 straneh 18 razprav in enciklopedijskih predstavitev, v katerih je avtor predstavil (a) posamezna rimska mesta (Emona, Celeia, Koper, Siscia, Aenona), (b) predstavil posamezne pokrajine ali njihove dele (Okra, Carniola, vprašanje regionalne členitve Panonije), ter (c) obravnaval vprašanja, ki se nanašajo na vlogo posameznih mest v gospodarskem in upravnem razvoju v rimski dobi ter na razvoj mestne uprave (Aquileia, Emona, Poreč).

Šesto poglavje o pozni antiki in zgodnjem srednjem veku (str. 716–830) prinaša na 115 straneh 12 razprav, ki se nanašajo na (a) vojaško zgodovino pozne antike (posamezne vojne, razvoj organizacije obrambe), na (b) historično etnografijo vzhodnoalpskega in srednjedonavskega prostora v 5. in 6. stoletju, na (c) zgodnjekrščansko dobo (sv. Martin iz Brage, mozaični napisi emonskega baptisterija in portika), in na (d) posamična vprašanja iz zgodnjega srednjega veka, ki poglobljajo poznavanje prehodnega obdobja med antiko in srednjim vekom.

Ob Šašlovem delu knjige, ki od 872 strani celotne publikacije obsega točno 800 strani (31–830), naj omenim še tisti del, ki izhaja od obeh izdajateljcev: vsebinskemu kazalu (str. 5–9) sledi kratek predgovor (str. 10), nato kot prvi večji prispevek bibliografija Šašlovih del. Sestavila jo je Marjeta Šašel Kos, ki je tudi zbrala separate in opravila večji del korespondence s tujimi založniki, da bi dobili njihovo privolitve za ponatis Šašlovih razprav. Bibliografija Šašlovih del (str. 11–29) vsebuje 164 naslovov knjig in razprav; skupaj z recenzijami (46), raznimi strokovnimi zapisi (36) in končno predstavitvijo Šašlove izdajateljske oz. uredniške dejavnosti prinaša seznam okrog 250 naslovov. Drugi večji prispevek so indeksi na koncu knjige (str. 831–872, ki sem jih sestavil jaz). Ti so po svoji zasnovi selektivni (torej ne prinašajo vsega gradiva, temveč le širši izbor), delijo pa se na indeks antičnih osebnih imen, indeks geografskih imen (antičnih in modernih) ter indeks izbranih predmetov in pojmov (predvsem antičnih, v majhni meri modernih). Celoten indeks je sestavljen na podlagi okrog 8000 izpisov posameznih imen in pojmov, kar znaša v povprečju 10 izpisov na eno stran teksta. Na tem mestu ne bom posebej predstavljal deleža tehničnih oblikovalcev in tiskarne pri nastanku knjige, ki so po mojem prepričanju svoje delo opravili visoko profesionalno. Sodbo o tem si lahko ustvari vsak, ki knjigo vzame v roko in jo prelista. Sodbo o delu izdajateljcev bo lahko dala kompetentna strokovna kritika.

Dovolite mi, da ob predstavitvi knjige nanizam še nekaj svojih osebnih razmišljanj. Publiciranje znanstvenih in širše strokovnih del, ki se nanašajo na antično dobo, je pri nas sorazmeroma skromno, pa četudi upoštevamo vse vede, ki se ukvarjajo z antiko (klasična filologija, arheologija, zgodovina, teologija, pravo, filozofija itd.), in znaša, če upoštevamo samo samostojne publikacije (zbornike, monografije in prevode antičnih avtorjev), v povprečju nekaj knjižnih objav na leto. Knjiga, ki jo danes predstavljamo, v naši znanstveni in strokovni publicistiki o antiki izstopa ne le s svojim obsegom, temveč tudi z raznovrstnostjo vsebine, s pomembnostjo obravnavane tematike in z zahtevnostjo do bralca in uporabnika. V enaki meri je dostopna domačemu poznavalcu antike kot tujemu strokovnjaku, ki ga zanima po svojem razvoju in historični vlogi eno najbolj dinamičnih področij rimskega cesarstva. Kakor je univerzalna, regionalne okvire presegajoča vsebina knjige, tako poskuša biti, vsaj po svoji zasnovi, dostopnosti oz. uporabnosti univerzalna tudi njena oblika. Prepričan sem, da bodo po knjigi s pridom posegali tako domači kot tuji strokovnjaki. Knjiga pomeni za strokovno področje epigrafike, rimske provincialne arheologije in antične zgodovine severnojadranskega, srednjedonavskega in zahodnobalkanskega prostora predstavitev vrhunskih rezultatov slovenske znanosti. Ko sem se ob sestavljanju indeksov počasi prebijal skozi osemsto strani dolg tekst, je v meni še zraslo spoštovanje do znanstvenika, ki sem ga tudi prej zelo visoko cenil. Knjiga vsebuje resnično cel zaklad znanja. Prodornost avtorjevih misli, ko se loteva nekaterih izjemno težkih vprašanj iz rimske zgodovine, njegova »brevitas« – takojšen vstop v jedro problema brez uvodnih razglabljanj, tako da na v povprečju manj kot desetih straneh obdela vprašanje, za katerega bi sicer lahko porabil dvakrat ali trikrat več prostora – eleganten jezikovni izraz, izjemno majhno, praktično zanemarljivo število tiskovnih napak ali kakršnihkoli netočnosti, vse to so odlike znanstvenika velikega formata in obenem odraz natančnega in trdega dela. Po obsegu in globini znanja, ki ga knjiga prinaša, je to nedvomno največje delo o antični zgodovini našega prostora, obenem pa tudi eno največjih del o antiki, ki ga je kdajkoli napisal kak Slovenec.